

como totalidad según un método), como también lo recogieron, crearon, modelaron los trágicos (análisis de la esencia política del hombre, de la historia de las fundaciones de sus entornos convivenciales, las *póleis*, y de su religión): tanto los presocráticos como los poetas, confeccionadores y creadores de tragedias, investigaron la esencia, ora de la totalidad (filósofos), ora del entorno humano político (trágicos). Si la filosofía es esencialmente la búsqueda de la verdad, entonces *Edipo, rey* es una tragedia filosófica, sin lugar a dudas.

El autor del libro nos ofrece información, argumentación, pero también fina sensibilidad para conectar con el mundo griego. Se trata de una obra espléndidamente escrita, cuya aparición hay que saludar con gozo.

Raül Gabàs

Norbert Bilbeny, *Filosofia contemporània a Catalunya*, EDHASA, Barcelona 1985.

Després de diversos estudis d'història de la filosofia catalana, l'autor presenta un primer llibre de gran abast on intenta estructurar la filosofia catalana contemporània d'una manera temàtica i no històrica. Les tres parts del llibre tracten de la filosofia a la universitat i la filosofia assagística. Cada part té una continuïtat cronològica independentment de les altres dues, de manera que cadascuna parteix de la filosofia de principi del segle XIX i arriba fins a la filosofia actual.

En la quantitat de noms i dades de filòsofs catalans aplegats en un sol llibre, aquest text de Bilbeny no té pre-

cedents. La manera com els uns i els altres hi són esquematitzats, tampoc. N'incloem una crítica en la nostra secció de notes.

Antoni Mora

Frédéric II, roi de Prusse, Oeuvres Philosophiques, Corpus des Oeuvres de Philosophie en Langue Française, Ed. Fayard, Paris 1985.

Sovint en els debats sobre la significació del moviment il·lustrat hom esmenta Frederic II de Prússia (1712-1786) com a exemple de dèspota que, declarant-se formalment membre de les Llums, en perverteix l'essència alliberadora. El protector de La Mettrie i Maupertuis, corresponsal de D'Alembert i amic íntim -tant com després adversari- de Voltaire, és un exemple fefaent de l'ús de la retòrica com a eina per pervertir els progressos de la crítica. Frederic s'imaginà ell mateix continuador del segle de Lluís XIV i Voltaire, que el necessitava com a aval i difusor del moviment intel·lectual, ajudà a difondre aquest malentès, i reféu per a ell el mite del filòsof-rei¹. No discutirem aquí si el despotisme il·lustrat fou un instrument necessari en la racionalització

¹ Sobre la relació Voltaire-Frederic II, vegeu Jean ORIEUX, *Voltaire*, Ed. Flammarion, Paris 1977 (2 vols.). La mútua seducció entre el filòsof i el rei, que no dubtaren a exterioritzar les seves relacions (el filòsof com a aval per a les seves idees i el rei com a propaganda per donar esplendor a la cort), és prou ben descrita. Una opinió final sobre Voltaire es pot trobar als *Entretiens de F. II avec Henri de Cott. lecteur du roi*: «Le monde n'a point produit de plus beau génie que Voltaire, mais je le méprise souverainement, parce qu'il n'est pas honnête». Vegeu P. GAXOTTE *Frédéric II de Prusse*, Albin Michel, Paris 1967, p. 169.

de l'estat prussià o, més senzillament, significà la continuïtat en un altre context del despotisme confessional de Felip II i del despotisme de cort de Lluís XIV... És un fet, però, que la personalitat de Frederic II ha exercit una intensa fascinació sobre molts intel·lectuals europeus, de Carlyle a Thomas Mann, que només pot comparar-se al mite de Napoleó.

En el projecte polític del rei, la relació entre els intel·lectuals i la corona pot explicar-se com un pacte en què els *philosophes* serveixen de publicistes de Prússia, mentre que ell els correspon vetllant, con un guaita permanent, els progressos de les Llums. L'historiador romàntic Macaulay li atribueix una frase que descriu molt bé la nova mena de poder despòtic: «El meu poble i jo tenim un pacte que ens satisfà a ambdós: ell diu el que li sembla i jo faig el que vull». Kant només necessità una frase per resumir l'època de Frederic: «Roneu tant com vulgueu i sobre el que vulgueu, però obeïu»². La retòrica tolerant s'estén des de la crítica religiosa a la metafísica, o des de les matemàtiques a l'ètica; a condició de restar, però, en el camp de la mera teoria. Per al rei les idees són expressió d'interessos pràctics i no de veritats transcendents. En l'*Histoire de Mon Temps* ho expressà amb tota la fredor: «Lorsque nos intérêts changent, il faut changer avec eux». A aquest postulat utilitari que lliga pensament i interès d'una manera prou ingènua, hi restà vinculat sempre. Potser per aquesta causa no pogué mai comprendre la nova sensibilitat que representava Goethe³. El domini de Frederic són els

fets, no les abstraccions: en ell hi ha sempre un determinista empeltat de materialisme vulgar, que barreja deisme volterrià i empirisme primitiu —el seu filòsof preferit fou sempre Locke. El pensament del rei volgué ser abans que cap altra cosa un instrument per a la governació de l'Estat que, com sabia prou bé, es construeix tant per mitjà de la guerra com de la propaganda.

Gairebé la meitat d'aquest volum d'*Oeuvres Philosophiques* és dedicada a reproduir el text més conegut de Frederic, la crítica a *El Príncep* de Maquiavel, que aquí es presenta en dues versions: l'habitual *Antimaquiavel* editat per Voltaire el 1740 i un curiós autògraf del rei, *Réfutation du prince de Machiavel*, que només s'havia publicat el 1848. Si la comparació entre ambdues provatures presenta poques diferències de fons, hi ha en canvi importants diferències estilístiques. Malgrat que el rei utilitzés el francès com a llengua de la cort, no arribà mai a fer seu el geni de l'idioma. Si la llengua alemanya li semblava à *démi barbare*⁴ i poc adient per a l'alta cultura, ell tampoc no tingué mai una capacitat estilística remarcable i els seus escrits són d'una eixutesa considerable. Deixant, però, l'aspecte formal, cal afegir que la crítica al maquiavel·lisme és prou definidora d'un moment de la història de les idees. La Mettrie havia utilitzat ja el mot «antimaquiavel», per a una sàtira contra els metges, i Hume en els *Assaigs morals i polítics* (1741-1742) sostingué, sense conèixer-la, la mateixa opinió de Frederic; al capdavant un tòpic com el jesuïtisme. El maquiavel·lisme, per a les Llums, simbolitzava les relacions polítiques que calia escombrar, era contradictori amb l'ideal d'*honnête*

² Lord MACAULAY: *Estudios Históricos*, Madrid 1879, p. 374 i I. KANT: *Què és la il·lustració?* (1784).

³ Vegeu la crítica al *Götz de Berlichingen* de Goethe, que anomena «imitation détestable», «De la littérature allemande», *O. Ph.*, p. 411.

⁴ *Ibid.*, *O. Ph.*, pp. 424 i ss.

home i significava una trava per a l'establiment d'una comunitat de subjectes de dret. Només Rousseau, a *La Nouvelle Héloïse* (1756), assumí alguns aspectes del maquiavel·lisme com a instruments per aconseguir la felicitat del petit nucli utòpic de Clarens; però el maquiavel·lisme de Wolmar fou bescantat per la comunitat intel·lectual del moment ⁵.

No és, doncs, original la posició antimachiavel·lica en el segle XVIII. Però és important qui la pren; un rei —el 1740 encara príncep hereu— que a partir d'ara els intel·lectuals europeus miraran com una esperança, només frustrada després de la Guerra dels Set Anys (1756-1763). Però ja en aquest primer intent apareixen els defectes que distancien Frederic II dels corrents il·lustrats: un punt de legalisme i exageració formalista ben propi del qui posseeix poder, però poc adient als nous temps de la crítica. El seu poder despòtic, a la fi, es vol reservar l'últim mot. També el *Discours sur les Satiriques* i el *Discours sur les Libelles* repeteix el mateix to, representen idees provinents de Bayle quan aquest, emparant-se amb l'esperit jurídic, renunciava a criticar el domini polític de l'Estat. Voltaire, que, seguint Bayle, distingia entre crítica, sàtira i líbel, pot ser considerat com a font d'inspiració d'aquests escrits.

Els aspectes més originals del pensament de Frederic poden trobar-se en els diversos articles sobre educació, imprescindibles per contextualitzar la renovació pedagògica de Basedow i Kant; però sobretot l'historiador de les idees ha de destacar el curt *Essai sur les Préjugés* en què s'exposa d'una manera ordenada tota la teoria del despotisme il·lustrat. A par-

tir d'una antropologia pessimista, curulla de prejudicis calvinistes sobre la natura humana, en què la possessió de la veritat s'oposa a les simples opinió i certesa, pròpies dels mortals, el rei conclou que: «Les préjugés sont la raison du peuple, et il a un penchant irrésistible pour le merveilleux». Justament per aquesta tendència a la superstició que fa la felicitat dels homes: «Que gagnerait-on à détromper un homme que les illusions rendent heureux?» —es pregunta—; el projecte il·lustrat cal pensar-lo com una utopia: «Il veut, en un mot, abolir le culte établi, dessiller les yeux de la multitude, et lui aider à secouer le joug de la superstition. Ce project est grand; reste à examiner s'il est praticable». I encara, més endavant en aquest assaig, datat el 1770, aventura una idea que serà combatuda per Kant a *La pau perpétua* (1796): (la guerra) «est funeste en elle-même; mais c'est un mal comme ces autres fléaux du ciel qu'il faut supposer nécessaires dans l'arrangement de cet univers, parce qu'ils arrivent périodiquement (...). Si vous voulez établir une paix perpétuelle, transportez vous dans un monde idéal où le tien et le mien soient inconnus» ⁶.

Així Frederic II elabora el pensament del despotisme, justificació ideològica d'un art de govern que no podem anomenar «filosofia» en sentit estricte, però que ens acosta a les contradiccions i les esperances que desvetllà el projecte il·lustrat. Si vivim temps de submissió de la raó al poder, i de crisi en els projectes d'alliberament, potser no serà debades l'esforç llegir aquestes *Oeuvres Philosophiques* del rei prussià, que ens acosten a l'aspecte més instrumental de les Llums.

Ramon Alcoverro

⁵ Sobre el maquiavel·lisme de Rousseau vegeu: G. NAMER, *Rousseau, sociologue de la connaissance*, Ed. Klincksieck, París 1978, pp. 229-237.

⁶ *Ibid.*, Sur l'amour-propre, O. Ph., pp. 361-385.